

Μεταγλωσσική διερεύνηση της σημασιολογικής διαφάνειας στα μετονοματικά παράγωγα της κοινής νεοελληνικής*

Νικόλαος Ντάγκας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
nntagkas@lit.auth.gr

Abstract

This paper examines effects of certain linguistic and extra-linguistic factors on semantic transparency, with regard to denominal suffixation in Standard Modern Greek. We conducted three semantic relatedness rating tasks with overall 566 word pairs and 240 participants. The analyses by items, i.e. correlation of semantic transparency ratings with standard deviations, as well as effects of familiarity, frequency, and morphological family size, imply a dichotomous metalinguistic account of semantic transparency. On the other hand, the analyses by participants revealed significant effect of faculty type, with participants from the Humanities having higher rating and familiarity scores than participants from other faculties.

Keywords: semantic transparency, rating tasks, familiarity, frequency, morphological family size, extra-linguistic – socio-linguistic factors

1 Εισαγωγή

Στο επίπεδο της κατασκευαστικής μορφολογίας, η παράμετρος της σημασιολογικής διαφάνειας (ΣΔ) αφορά τον βαθμό συνθετικότητας της σημασίας μιας κατασκευασμένης λέξης (ΚΛ) σε σχέση με τη μορφολογική της δομή και τη σημασία των συστατικών της μορφημάτων. Υποστηρίζεται ότι το σημαινόμενο μιας ΚΛ αποτελείται από ένα τυπικό, σημασιο-γραμματικό κομμάτι («σκελετός») και ένα εγκυκλοπαιδικό, σημασιο-πραγματολογικό κομμάτι («σώμα») (Lieber 2004). Ειδικότερα, η «μαρτυρημένη» σημασία μιας ΚΛ περιλαμβάνει την «προβλεπτή» σημασία, που απορρέει από τους γλωσσικούς κανόνες, και τη «συμβατική» σημασία, που προκύπτει από την προσαρμογή της προβλεπτής σημασίας στην εξωγλωσσική πραγματικότητα (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1992). Υπό αυτό το πρίσμα, η ΣΔ εκφράζει τη σχετική συμβολή της προβλεπτής και της συμβατικής σημασίας στη μαρτυρημένη σημασία, αποτυπώνοντας τον βαθμό σύγκλισης ή απόκλισης ανάμεσα στην προβλεπτή και τη μαρτυρημένη σημασία της ΚΛ.

Η παράμετρος της ΣΔ έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ψυχολογολογική έρευνα στο πεδίο της μορφολογικής επεξεργασίας, όπου έχουν διαμορφωθεί διαφορετικές προσεγγίσεις. Η προσέγγιση της «διπλής διαδρομής» θεμελιώνεται στη διχοτομική διάκριση μεταξύ σημασιολογικά διαφανών και αδιαφανών ΚΛ, αξιώνοντας μορφολογικά αποσυνθετικές λεξικές αναπαραστάσεις μόνο για τις διαφανείς ΚΛ, ενώ ολιστικές λεξικές αναπαραστάσεις για τις αδιαφανείς ΚΛ (Marslen-Wilson et al. 1994, Schreuder and Baayen 1995). Από την άλλη, η «κατανεμημένη, συνδεδεστική» προσέγγιση υποστηρίζει τη διαβάθμιση της ΣΔ των ΚΛ, εφόσον δεν προϋποθέτει ρητές λεξικές αναπαραστάσεις ή συμβολικούς κανόνες

* Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μέρος της υπό εκπόνηση διδακτορικής μου διατριβής. Για τη συνεργασία, ευχαριστώ θερμά την αναπληρώτρια καθηγήτρια Δέσποινα Παπαδοπούλου, την ομότιμη καθηγήτρια Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και την καθηγήτρια Ιάνθη-Μαρία Τσιμπλή.

κατασκευής αλλά στατιστικές-πιθανολογικές συνδέσεις μεταξύ απλών μορφικών και σημασιολογικών μονάδων (Gonnerman, Seidenberg and Andersen 2007). Διαβάθμιση της ΣΔ δέχεται και το «τοπικιστικό, συνδετιστικό» μοντέλο AUSTRAL, ενσωματώνοντας σημασιολογικές συνδέσεις διαβαθμισμένης ισχύος μεταξύ των βάσεων και των ΚΛ στο επίπεδο των λημμάτων (Xu and Taft 2015). Επιπλέον, όσον αφορά τη λεξική πρόσβαση, έχουν προταθεί διαδικασίες προλεξικής, μορφο-ορθογραφικής αποσύνθεσης όλων των φαινομενικά ΚΛ ασχέτως του βαθμού ΣΔ (Rastle and Davis 2008), αλλά και πρώιμες διαδικασίες μορφο-σημασιολογικής επεξεργασίας, ευαίσθητες σε διαβαθμισμένες επιδράσεις της ΣΔ (Jared, Jouravlev and Joannis 2017).

Βέβαια, η ΣΔ δεν είναι άσχετη από άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν την αναπαράσταση και την επεξεργασία των ΚΛ. Δύο τέτοιες κρίσιμες παράμετροι είναι η συχνότητα χρήσης και το μέγεθος της μορφολογικής οικογένειας (ΜΜΟικ).¹ Η υψηλή συχνότητα της ΚΛ και ο χαμηλός βαθμός ΣΔ φαίνεται να ευνοούν την ολιστική της αναπαράσταση, ενώ η υψηλή συχνότητα της βάσης και ο υψηλός βαθμός ΣΔ φαίνεται να ευνοούν τη μορφολογική αποσύνθεση της ΚΛ (Schreuder and Baayen 1995, Hay and Baayen 2005). Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αλληλεπίδραση ανάμεσα στη ΣΔ της ΚΛ και στη συχνότητα της βάσης σε επίπεδο επεξεργασίας, αφού όσο αυξάνει ο βαθμός ΣΔ της ΚΛ τόσο αυξάνει και η επίδραση συχνότητας της βάσης (Xu and Taft 2015). Από την άλλη, το μεγάλο ΜΜΟικ διευκολύνει την αναγνώριση των μελών της οικογένειας, ανεξάρτητα από την επίδραση της συχνότητας της βάσης ή της παραγωγικότητας του κατασκευαστικού προσφύματος (Ford, Davis and Marslen-Wilson 2010, Xu and Taft 2015). Επιπλέον, έχει βρεθεί ότι μόνο τα σημασιολογικά διαφανή μέλη διευκολύνουν την επεξεργασία (Diependaele, Sandra and Grainger 2012: 319), γεγονός που συνδέει την έννοια της μορφολογικής οικογένειας με την έννοια της ΣΔ. Μάλιστα, οι Feldman και Pastizzo (2003) θεωρούν ότι η παράμετρος της ΣΔ δεν περιορίζεται στη σημασιολογική σχέση βάσης και ΚΛ αλλά προσδιορίζεται στο πλαίσιο της μορφολογικής οικογένειας, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των σημασιολογικά διαφανών μελών της.

Δεν είναι, όμως, μόνο οι γλωσσικές παράμετροι που επηρεάζουν τη μορφολογική αναπαράσταση και επεξεργασία. Αν και η πλειονότητα των ερευνών εστιάζει στον ιδεατό «φυσικό ομιλητή» και «επιδέξιο αναγνώστη», σημαντικός φαίνεται ότι είναι ο ρόλος των ατομικών διαφορών στο λεξιλόγιο (Andrews and Lo 2013), καθώς και ορισμένες εξωγλωσσικές-κοινωνιογλωσσικές παράμετροι όπως η ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο και το είδος των σπουδών (Baayen 2014: 101). Συγκεκριμένα, σε ένα πείραμα κεκαλυμμένης μορφολογικής προτεραιοποίησης των Andrews και Lo (2013), οι συμμετέχοντες που ήταν καλύτεροι στην ορθογραφία σε σύγκριση με το λεξιλόγιο δεν παρουσίασαν επιδράσεις ΣΔ, αντίθετα με τους συμμετέχοντες που ήταν καλύτεροι στο λεξιλόγιο σε σύγκριση με την ορθογραφία, οι οποίοι παρουσίασαν πρώιμες επιδράσεις ΣΔ. Ακόμη, η αναπαράσταση και η επεξεργασία των μορφολογικά περίπλοκων λέξεων έχει συσχετιστεί για τις γυναίκες με τη δηλωτική μνήμη (ολιστική αναπαράσταση/επεξεργασία), ενώ για τους άντρες με τη διαδικαστική μνήμη (αποσυνθετική αναπαράσταση/επεξεργασία) (Ullman et al. 2002). Τέλος, φοιτητές λυκείου και μεταλυκειακών τεχνικών σχολών εμφανίζουν διαφορετικά μοτίβα ανάγνωσης των ΚΛ από συνομήλικους φοιτητές πανεπιστημιακών σχολών, λ.χ. ως προς την επίδραση συχνότητας της βάσης στις σημασιολογικά διαφανείς ΚΛ (Kuperman and Van Dyke 2011).

¹ Ως μορφολογική οικογένεια ορίζεται ένα σύνολο ομόρριζων παράγωγων και σύνθετων ΚΛ (Schreuder and Baayen 1997). Για την έννοια της μορφολογικής οικογένειας στη νέα ελληνική πβ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (υπό έκδοση).

Στην παρούσα ανακοίνωση, εξετάζουμε από μεταγλωσσική σκοπιά τη ΣΔ στα μετονοματικά παράγωγα της κοινής νεοελληνικής (ΚΝΕ). Ειδικότερα, μας ενδιαφέρουν παράγωγα ρήματα και επίθετα που κατασκευάζονται από ουσιαστικά με επιθηματοποίηση π.χ. *βυθίζω/βυθός*, *δασικός/δάσος*. Τον πληθυσμό-στόχο συνιστούν νεαροί ενήλικες, τυπικοί φυσικοί ομιλητές και επιδέξιοι αναγνώστες, με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Στόχοι μας είναι: (α) να μετρήσουμε ποσοτικά και ποιοτικά τη ΣΔ· (β) να διερευνήσουμε τη σχέση της ΣΔ με ορισμένες γλωσσικές παραμέτρους που χαρακτηρίζουν το κατασκευασμένο λεξιλόγιο και είναι κρίσιμες για τη μορφολογική αναπαράσταση και επεξεργασία, όπως η εξοικείωση, η συχνότητα χρήσης της ΚΛ και του ουσιαστικού-βάση (ΟΒ), το ΜΜΟικ της ΚΛ και του ΟΒ· (γ) να αναζητήσουμε τυχόν εξωγλωσσικές-κοινωνιογλωσσικές επιδράσεις στη ΣΔ, λαμβάνοντας υπόψη τις παραμέτρους που διακρίνουν τον πληθυσμό-στόχο, με έμφαση στο φύλο (άντρας/γυναίκα) και στον τύπο σχολής φοίτησης (θεωρητική/πρακτική) των συμμετεχόντων· (δ) να συναγάγουμε κάποια συμπεράσματα για την αναπαράσταση και τη μεταγλωσσική επεξεργασία των ΚΛ με γνώμονα τη ΣΔ.

2 Μεθοδολογία

2.1 Μεταγλωσσικές δοκιμασίες

Για να μετρήσουμε τη ΣΔ, πραγματοποιήσαμε τρεις γραπτές, μεταγλωσσικές δοκιμασίες βαθμολόγησης (πβ. Gonnerman, Seidenberg and Andersen 2007, Xu and Taft 2015). Σε κάθε συμμετέχοντα δώσαμε έναν κατάλογο με ζεύγη λέξεων και του ζητήσαμε να βαθμολογήσει τη σημασιολογική σχέση των μελών κάθε ζεύγους, χρησιμοποιώντας μια επτάβαθμη κλίμακα τύπου *Likert*, όπου το 1 αντιστοιχεί σε εντελώς άσχετες σημασίες και το 7 σε πάρα πολύ σχετικές σημασίες (Γράφημα 1). Στις γραπτές οδηγίες, επισημάναμε ότι τα μέλη σε όλα τα ζεύγη μοιάζουν μεταξύ τους ως προς τη μορφή και ότι η βαθμολόγηση πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στις σημασίες των λέξεων. Ακόμη, παροτρύναμε τους συμμετέχοντες να αξιοποιήσουν όλο το εύρος της κλίμακας, ώστε να αποτυπωθούν σαφέστερα οι σημασιολογικές σχέσεις. Επιπλέον, προκειμένου να αποτρέψουμε τις τυχαίες απαντήσεις, αλλά και για να υπολογίσουμε την εξοικείωση των συμμετεχόντων με τις πειραματικές λέξεις, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες, σε περίπτωση που δεν γνωρίζουν μια λέξη, να την κυκλώσουν μαζί με την ένδειξη ΔΓ («ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ»). Τέλος, για να εξουδετερώσουμε τυχόν επιδράσεις σειράς και μεταφοράς, σε κάθε συμμετέχοντα αντιστοιχίσαμε μία μοναδική τυχαία σειρά των πειραματικών ζευγών.

Γράφημα 1 | Κλίμακα βαθμολόγησης της ΣΔ

Συνολικά και οι τρεις δοκιμασίες περιλαμβάνουν 566 ζεύγη λέξεων, καθένα από τα οποία αποτελείται από ένα (ψευδο-)επιθηματοποιημένο παράγωγο και ένα (υποτιθέμενο) ΟΒ. Η πρώτη δοκιμασία περιλαμβάνει 308 ζεύγη (δύο κατάλογοι από 154 ζεύγη), αποτελούμενα από τρισύλλαβα ρήματα και δισύλλαβα ουσιαστικά π.χ. *βυθίζω/βυθός*. Η δεύτερη δοκιμασία περιλαμβάνει 154 ζεύγη (δύο κατάλογοι από 77 ζεύγη), αποτελούμενα από τρισύλλαβα επίθετα και δισύλλαβα ουσιαστικά π.χ.

δασικός/δάσος. Η τρίτη δοκιμασία περιλαμβάνει 104 ζεύγη (ένας κατάλογος), αποτελούμενα από τετρασύλλαβα ρήματα ή επίθετα και τρισύλλαβα ουσιαστικά π.χ. *ψιθυρίζω/ψίθυρος*, *δυναμικός/δύναμη*. Με κριτήρια τη σημασία, τη μορφολογία και την ετυμολογία,² τα πειραματικά ζεύγη κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες: (α) επιθηματοποιημένη ΚΛ και ετυμολογικά ομόρριζο ουσιαστικό με (i) σημασιολογικά διαφανή σχέση π.χ. *μαχαιρώνω/μαχαίρι*, (ii) σημασιολογικά ημιδιαφανή σχέση π.χ. *φακελώνω/φάκελος*, (iii) σημασιολογικά αδιαφανή σχέση π.χ. *οργανώνω/όργανο*. (β) ψευδο-επιθηματοποιημένη λέξη και σημασιολογικά/ετυμολογικά άσχετο ουσιαστικό π.χ. *λαχανιάζω/λάχανο*. (γ) επιθηματοποιημένη ΚΛ και σημασιολογικά/ετυμολογικά άσχετο ουσιαστικό αντί για ομόρριζο ουσιαστικό π.χ. *οπλίζω/οπλή* αντί για *οπλίζω/όπλο*. Στα κατασκευαστικά επιθήματα των πειραματικών λέξεων συγκαταλέγονται για τα ρήματα τα *-ίζω*, *-(ι)άζω*, *-εύω*, *-ώνω*, *-αίνω*, *-άρω* και για τα επίθετα τα *-αιος*, *-αίος*, *-άτος*, *-είος*, *-ικός*, *-ιμος*, *-ινος*, *-ιος*, *-Φρός*.

Στις τρεις δοκιμασίες συμμετείχαν συνολικά 240 εθελοντές: στην πρώτη 96 (48 ανά κατάλογο), στη δεύτερη 96 (48 ανά κατάλογο), στην τρίτη 48. Οι συμμετέχοντες ήταν προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές του ΑΠΘ, ηλικίας 18-25 ετών, τυπικοί φυσικοί ομιλητές της ΚΝΕ, με φυσιολογική όραση και ακοή, χωρίς διαγνωσμένες διανοητικές ή γλωσσικές διαταραχές. Το δειγματοληπτικό πλαίσιο συνιστούν τρεις θεωρητικές σχολές (Θεολογική, Φιλοσοφική, Νομικών Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών) και τρεις πρακτικές σχολές (Θετικών Επιστημών, Πολυτεχνική, Επιστημών Υγείας). Στο σύνολο του δείγματος, σε καθεμιά από τις τρεις δοκιμασίες και σε καθέναν από τους πέντε καταλόγους, οι μισοί συμμετέχοντες είναι άντρες και οι μισές γυναίκες, ενώ παράλληλα οι μισοί είναι φοιτητές θεωρητικών σχολών (1/3 από κάθε επιμέρους θεωρητική σχολή) και οι μισοί φοιτητές πρακτικών σχολών (1/3 από κάθε επιμέρους πρακτική σχολή). Συνεπώς, η μεταβλητή του φύλου αποσυνδέεται από τη μεταβλητή του τύπου σχολής φοίτησης, ώστε να μπορούν να μελετηθούν ως ανεξάρτητες παράμετροι του πληθυσμού.

2.2 Λειτουργικοί ορισμοί

Με βάση τα δεδομένα από τις μεταγλωσσικές δοκιμασίες, για κάθε ζεύγος λέξεων και για κάθε συμμετέχοντα, υπολογίσαμε τη μέση τιμή (ΜΤ) βαθμολόγησης της ΣΔ, την τυπική απόκλιση (ΤΑ) στη βαθμολόγηση της ΣΔ και την εξοικείωση. Κατά τη στατιστική επεξεργασία, η ΣΔ αντιμετωπίζεται είτε ως ποσοτική μεταβλητή με τιμές από 1 έως 7, είτε ως ποιοτική μεταβλητή τακτικής κλίμακας με τρεις τιμές: (α) σημασιολογικά αδιαφανή ζεύγη, με ΜΤ από 1,00 έως 2,99 π.χ. *οργανώνω/όργανο* ΜΤ=1,96. (β) σημασιολογικά ημιδιαφανή ζεύγη, με ΜΤ από 3,00 έως 4,99 π.χ. *φακελώνω/φάκελος* ΜΤ=4,15. (γ) σημασιολογικά διαφανή ζεύγη, με ΜΤ από 5,00 έως 7,00 π.χ. *μαχαιρώνω/μαχαίρι* ΜΤ=6,10. Εκτός από τη ΣΔ, μας ενδιαφέρει και η ΤΑ στη βαθμολόγηση της ΣΔ, την οποία χειριζόμαστε ως ποσοτική μεταβλητή. Ποσοτική μεταβλητή είναι και η εξοικείωση, η οποία μετρήθηκε βάσει της ένδειξης ΔΓ και η οποία ορίζεται ως το ποσοστό επί τοις εκατό του συνόλου των απαντήσεων πλην των ΔΓ για κάθε ζεύγος λέξεων και ως το ποσοστό επί τοις εκατό του συνόλου των γνωστών ζευγών για κάθε συμμετέχοντα.

Άλλες δύο ποσοτικές μεταβλητές είναι η συχνότητα χρήσης και το ΜΜΟικ. Για κάθε λέξη (ΚΛ, ΟΒ), αντλήσαμε από τον ΕΘΕΓ τη συχνότητα λήμματος (Σλημμ), η οποία δηλώνει τον αριθμό εμφανίσεων ενός λήμματος στο πλήρες σώμα του ΕΘΕΓ.

² Σύμφωνα με το ΛΚΝ (1998).

Όσον αφορά το ΜΜΟικ, για κάθε λέξη (ΚΛ, ΟΒ) μετρήσαμε τις ομόρριζες παράγωγες και σύνθετες λέξεις με κάποια σημασιολογική σχέση, έχοντας ως έργο αναφοράς το ΛΚΝ (1998).

Κατά τη στατιστική επεξεργασία για τους συμμετέχοντες, η ΣΔ, η ΤΑ και η εξοικείωση αντιμετωπίζονται ως ποσοτικές μεταβλητές. Από τις εξωγλωσσικές-κοινωνιογλωσσικές μεταβλητές, ποσοτικές είναι η ηλικία και το έτος σπουδών, ενώ ποιοτικές το φύλο (άντρας/γυναίκα) και ο τύπος σχολής φοίτησης (θεωρητική/πρακτική).

3 Ζεύγη λέξεων

Οι αναλύσεις που αφορούν την εξοικείωση (βλ. 3.1) έγιναν στο σύνολο των ζευγών (N=566, αδιαφανή=138, ημιδιαφανή=158, διαφανή=270). Οι υπόλοιπες αναλύσεις (βλ. 3.2, 3.3, 3.4) έγιναν στο 78,8% των ζευγών (N=446, αδιαφανή=79, ημιδιαφανή=109, διαφανή=258), αφού απομακρύνθηκαν τα ζεύγη με εξοικείωση χαμηλότερη του 85% και τα ζεύγη με διαφανή ΚΛ και σημασιολογικά/ετυμολογικά άσχετο ουσιαστικό αντί για ΟΒ (π.χ. *οπλίζω/οπλή*, βλ. 2.1). Όσον αφορά τα αδιαφανή ζεύγη, δεν διαχωρίζουμε τα ετυμολογικά ζεύγη (π.χ. *οργανώνω/όργανο*) από τα μη ετυμολογικά (π.χ. *λαχανιάζω/λάχανο*), εφόσον σε πειραματικό επίπεδο έχουν την ίδια συμπεριφορά και αντιμετωπίζονται ως ενιαία κατηγορία (Rastle and Davis 2008).

3.1 ΣΔ και εξοικείωση

Η συσχέτιση ΣΔ και εξοικείωσης είναι συνολικά στατιστικά σημαντική ($r=0,220$, $p<0,001$).³ Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και εξοικείωσης είναι αρνητική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=-0,203$, $p=0,017$) και θετική για τα διαφανή ζεύγη ($r=0,384$, $p<0,001$), ενώ δεν είναι σημαντική για τα ημιδιαφανή ζεύγη ($r=0,035$, $p=0,659$). Η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή την εξοικείωση είναι σημαντική (αδιαφανή 92,86(12,96), ημιδιαφανή 91,75(11,55), διαφανή 97,57(5,44), $F(2, 563)=22,033$, $p<0,001$, $\eta^2_p=0,073$). Ο έλεγχος *Bonferroni* έδειξε σημαντική διαφορά για τα διαφανή ζεύγη με τα αδιαφανή και τα ημιδιαφανή ζεύγη, αλλά όχι ανάμεσα στα αδιαφανή και στα ημιδιαφανή ζεύγη (αδιαφανή = ημιδιαφανή < διαφανή).

Παρατηρούμε ότι η συσχέτιση ΣΔ και εξοικείωσης αυξάνει, όσο απομακρυνόμαστε από το κέντρο προς τα δύο άκρα της κλίμακας ΣΔ. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η μεγαλύτερη εξοικείωση ενός ζεύγους διευκολύνει τη διχοτομική του κατάταξη, αφού ένα αδιαφανές ζεύγος με μεγαλύτερη εξοικείωση βαθμολογείται ως περισσότερο αδιαφανές (αρνητική συσχέτιση) και ένα διαφανές ζεύγος με μεγαλύτερη εξοικείωση βαθμολογείται ως περισσότερο διαφανές (θετική συσχέτιση).

3.2 ΣΔ και ΤΑ

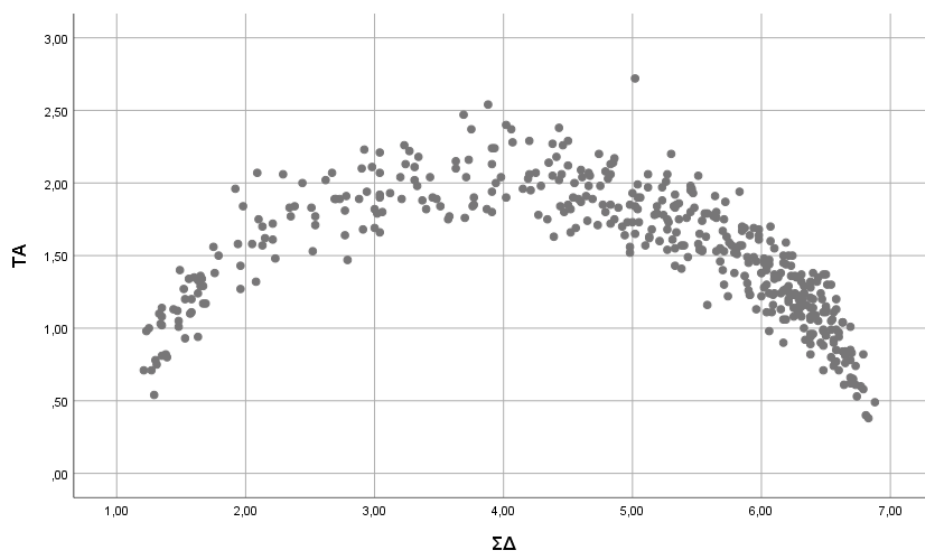
Η συσχέτιση ΣΔ και ΤΑ είναι συνολικά στατιστικά σημαντική ($r=-0,315$, $p<0,001$). Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και ΤΑ είναι θετική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=0,875$, $p<0,001$) και αρνητική για τα διαφανή ζεύγη ($r=-0,869$, $p<0,001$), ενώ δεν είναι

³ Όλοι οι στατιστικοί έλεγχοι είναι δίπλευροι, με επίπεδο σημαντικότητας 95% ($\alpha=0,05$).

σημαντική για τα ημιδιαφανή ζεύγη ($r=-0,134$, $p=0,166$). Η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή την ΤΑ είναι σημαντική (αδιαφανή 1,44(0,412), ημιδιαφανή 1,98(0,207), διαφανή 1,34(0,384), $F(2, 443)=125,876$, $p<0,001$, $\eta^2_p=0,362$). Ο έλεγχος *Bonferroni* έδειξε σημαντική διαφορά για τα ημιδιαφανή ζεύγη με τα αδιαφανή και τα διαφανή ζεύγη, αλλά όχι ανάμεσα στα αδιαφανή και στα διαφανή ζεύγη (αδιαφανή = διαφανή < ημιδιαφανή).

Διαπιστώνουμε ότι η συσχέτιση ΣΔ και ΤΑ είναι υψηλού βαθμού για τα ακραία ζεύγη, ενώ απουσιάζει για τα ενδιάμεσα ζεύγη. Η ΤΑ στη βαθμολόγηση της ΣΔ είναι μεγαλύτερη για τα ημιδιαφανή ζεύγη, αλλά μικρότερη για τα αδιαφανή και διαφανή ζεύγη. Μάλιστα, η ΤΑ αυξάνει όσο πλησιάζουμε προς το μέσο της κλίμακας ΣΔ, ενώ μειώνεται συστηματικά όσο προσεγγίζουμε τα δύο άκρα (Γράφημα 2). Δηλαδή, η ΤΑ μικραίνει, όσο περισσότερο αδιαφανές είναι ένα αδιαφανές ζεύγος (θετική συσχέτιση) και όσο περισσότερο διαφανές είναι ένα διαφανές ζεύγος (αρνητική συσχέτιση). Συνεπώς, προκύπτει ότι οι συμμετέχοντες συμφωνούν περισσότερο στη βαθμολόγηση της ΣΔ για τα ακραία και λιγότερο για τα ενδιάμεσα ζεύγη.

Το εύρημα αυτό παραπέμπει σε μια διχοτομική θεώρηση της ΣΔ των ΚΛ, κατά την οποία οι ΚΛ αντιμετωπίζονται είτε ως διαφανείς (αποσυνθετικά) είτε ως αδιαφανείς (ολιστικά) (Marslen-Wilson et al. 1994, Schreuder and Baayen 1995). Αυτό συνεπάγεται ότι από ψυχογλωσσολογική σκοπιά οι ημιδιαφανείς ΚΛ δεν συνιστούν ιδιαίτερη, αυθύπαρκτη κατηγορία. Κατά την επεξεργασία τους, σε άλλους συμμετέχοντες υπερισχύει η αποσυνθετική διαδρομή και σε άλλους η ολιστική, με αποτέλεσμα μεγάλες ΤΑ στη βαθμολόγηση της ΣΔ.

Γράφημα 2 | Συνολική συσχέτιση ΣΔ και ΤΑ για τα ζεύγη λέξεων

3.3 ΣΔ και συχνότητα

Συνολικά, δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη ΣΔ των ζευγών και στη Σλημμ των ΚΛ ($r=-0,049$, $p=0,303$). Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και Σλημμ ΚΛ δεν είναι σημαντική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=-0,152$, $p=0,180$), ούτε για τα ημιδιαφανή ζεύγη ($r=0,108$, $p=0,264$), ενώ για τα διαφανή ζεύγη είναι σημαντική και θετική μόνο στον παραμετρικό έλεγχο ($r_s=0,199$, $p=0,001$). Επίσης, η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή τη Σλημμ ΚΛ δεν είναι σημαντική ($F(2, 443)=0,492$, $p=0,612$).

Παρόμοια, δεν βρέθηκε συνολικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη ΣΔ των ζευγών και στη Σλημμ των OB ($r=-0,029$, $p=0,548$). Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και Σλημμ OB δεν είναι σημαντική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=0,114$, $p=0,318$), ούτε για τα ημιδιαφανή ζεύγη ($r=-0,007$, $p=0,939$), ενώ για τα διαφανή ζεύγη είναι σημαντική και αρνητική ($r=-0,159$, $p=0,011$). Επίσης, η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή τη Σλημμ OB δεν είναι σημαντική ($F(2, 443)=0,017$, $p=0,983$).

Εν γένει, δεν εντοπίζονται επιδράσεις συχνότητας, πράγμα που έχει να κάνει με τον μεταγλωσσικό χαρακτήρα των δοκιμασιών βαθμολόγησης, δεδομένου του σημαντικού ρόλου της συχνότητας στην *online* επεξεργασία. Κάποιες ασθενείς επιδράσεις συχνότητας εντοπίζονται μόνο στα διαφανή ζεύγη, σε αντιδιαστολή προς τα αδιαφανή και ημιδιαφανή ζεύγη, διαφοροποίηση που θα μπορούσε να ερμηνευθεί στο πλαίσιο της διχοτομικής προσέγγισης (δηλαδή, μορφολογική αποσύνθεση μόνο για τις διαφανείς ΚΛ).

3.4 ΣΔ και ΜΜΟικ

Η συσχέτιση ΣΔ και ΜΜΟικ ΚΛ συνολικά είναι στατιστικά σημαντική ($r=0,114$, $p=0,016$). Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και ΜΜΟικ ΚΛ δεν είναι σημαντική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=0,113$, $p=0,320$), ούτε για τα διαφανή ζεύγη ($r=-0,044$, $p=0,482$), ενώ για τα ημιδιαφανή ζεύγη είναι σημαντική και θετική μόνο στον απαραμετρικό έλεγχο ($r_s=0,371$, $p<0,001$). Η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή το ΜΜΟικ ΚΛ είναι σημαντική (αδιαφανή 11,11(16,12), ημιδιαφανή 20,22(28,03), διαφανή 21,07(33,95), $F(2, 443)=3,407$, $p=0,034$, $\eta^2_p=0,015$). Ο έλεγχος *Bonferroni* έδειξε σημαντική διαφορά μόνο ανάμεσα στα αδιαφανή και διαφανή ζεύγη (αδιαφανή < διαφανή).

Συνολικά, δεν βρέθηκε σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη ΣΔ και στο ΜΜΟικ OB ($r=0,031$, $p=0,520$). Ειδικότερα, η συσχέτιση ΣΔ και ΜΜΟικ OB δεν είναι σημαντική για τα αδιαφανή ζεύγη ($r=0,058$, $p=0,613$), ούτε για τα διαφανή ζεύγη ($r=-0,049$, $p=0,438$), ενώ για τα ημιδιαφανή ζεύγη είναι σημαντική και θετική μόνο στον απαραμετρικό έλεγχο ($r_s=0,203$, $p=0,034$). Η ανάλυση διακύμανσης με παράγοντα τη ΣΔ και εξαρτημένη μεταβλητή το ΜΜΟικ OB δεν είναι σημαντική ($F(2, 443)=1,394$, $p=0,249$).

Βλέπουμε ότι δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές στο ΜΜΟικ ανάμεσα στις τρεις συνθήκες ΣΔ, αν και εύλογα το ΜΜΟικ τείνει να είναι μικρότερο για τα αδιαφανή ζεύγη. Περισσότερο φαίνεται να επιδρά το ΜΜΟικ (ΚΛ, OB) στα ημιδιαφανή ζεύγη, σε αντιδιαστολή με τα αδιαφανή και διαφανή ζεύγη. Υποθέτουμε ότι, όταν η σημασιολογική σχέση μεταξύ ΚΛ και OB είναι ανύπαρκτη (αδιαφανής) ή ξεκάθαρη (διαφανής), οι συμμετέχοντες δεν χρειάζεται να αξιοποιήσουν ιδιαίτερα το ΜΜΟικ κατά τη βαθμολόγηση της ΣΔ. Απεναντίας, όταν η σημασιολογική σχέση ΚΛ και OB είναι υπαρκτή αλλά ασθενής (ημιδιαφανής), οι συμμετέχοντες καταφεύγουν επικουρικά στο ΜΜΟικ, με αποτέλεσμα να βαθμολογούν ως περισσότερο σχετικά τα ημιδιαφανή ζεύγη με μεγαλύτερο ΜΜΟικ.

4 Συμμετέχοντες

Όλες οι αναλύσεις έγιναν στο σύνολο των συμμετεχόντων ($N=240$).

Δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση της ΣΔ με την ΤΑ ($r=-0,067$, $p=0,303$), την εξοικείωση ($r=0,002$, $p=0,977$), την ηλικία ($r=-0,083$, $p=0,203$), το έτος σπουδών ($r=-0,009$, $p=0,888$).

Όσον αφορά το φύλο, δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ αντρών και γυναικών ούτε στη βαθμολόγηση της ΣΔ ($t(238)=0,937$, $p=0,350$), ούτε στην ΤΑ ($t(238)=-1,131$, $p=0,259$), ούτε στην εξοικείωση ($t(238)=0,395$, $p=0,693$).

Από την άλλη, όσον αφορά τον τύπο σχολής φοίτησης, βρέθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ συμμετεχόντων θεωρητικών και πρακτικών σχολών στη βαθμολόγηση της ΣΔ, με τη ΜΤ να είναι υψηλότερη για τους συμμετέχοντες θεωρητικών σχολών (θεωρητική 4,54(0,625), πρακτική 4,37(0,583), $t(238)=2,212$, $p=0,028$, $d=0,29$). Σημαντική διαφορά βρέθηκε και ως προς την εξοικείωση, με τη ΜΤ να είναι υψηλότερη και πάλι για τους συμμετέχοντες θεωρητικών σχολών (θεωρητική 95,95(4,89), πρακτική 94,37(4,81), $t(238)=2,526$, $p=0,012$, $d=0,33$). Αντίθετα, δεν βρέθηκε σημαντική διαφορά στην ΤΑ ($t(238)=-0,472$, $p=0,637$). Τέλος, μια 2 X 2 παραγοντική ανάλυση διακύμανσης, με παράγοντες το φύλο και τον τύπο σχολής φοίτησης, δεν έδειξε σημαντική αλληλεπίδραση των δύο παραγόντων ούτε στη ΣΔ ($F(1, 236)=0,001$, $p=0,974$), ούτε στην ΤΑ ($F(1, 236)=0,667$, $p=0,415$), ούτε στην εξοικείωση ($F(1, 236)=0,140$, $p=0,709$).

Αντιλαμβανόμαστε ότι η παράμετρος του φύλου δεν διαφοροποιεί τους συμμετέχοντες, σε αντίθεση με τον τύπο σχολής φοίτησης, αφού οι συμμετέχοντες θεωρητικών σχολών βαθμολογούν υψηλότερα τη ΣΔ και είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με τα ζεύγη των δοκιμασιών, συγκριτικά με τους συμμετέχοντες πρακτικών σχολών. Οι φοιτητές θεωρητικών σχολών βαθμολογούν υψηλότερα τη ΣΔ, αναγνωρίζοντας πιθανόν κάποιες σημασιολογικές σχέσεις που είναι «αόρατες» για τους φοιτητές πρακτικών σχολών. Η διαφοροποίηση αυτή φαίνεται εύλογη, εάν αναλογιστούμε την εκτενέστερη και εντατικότερη επαφή των φοιτητών θεωρητικών σχολών με τη συγχρονία και τη διαχρονία της ελληνικής γλώσσας.

5 Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, εξετάσαμε τη σχέση της ΣΔ με ορισμένες γλωσσικές και εξωγλωσσικές-κοινωνιογλωσσικές παραμέτρους, όσον αφορά τα μετονοματικά παράγωγα της ΚΝΕ. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από τρεις μεταγλωσσικές δοκιμασίες βαθμολόγησης, όπου συνολικά χρησιμοποιήθηκαν 566 ζεύγη λέξεων και συμμετείχαν 240 φοιτητές του ΑΠΘ.

Οι στατιστικές αναλύσεις για τα ζεύγη λέξεων έδειξαν σημαντική συσχέτιση ΣΔ και εξοικείωσης, ο βαθμός της οποίας αυξάνει πλησιάζοντας τα άκρα της κλίμακας ΣΔ (αρνητική συσχέτιση στα αδιαφανή ζεύγη, θετική συσχέτιση στα διαφανή ζεύγη). Αντίθετα, η ΤΑ στη βαθμολόγηση της ΣΔ είναι μεγαλύτερη στο κέντρο της κλίμακας (ημιδιαφανή ζεύγη) και μειώνεται συστηματικά πλησιάζοντας τα άκρα (θετική συσχέτιση ΣΔ και ΤΑ στα αδιαφανή ζεύγη, αρνητική συσχέτιση στα διαφανή ζεύγη). Μεταξύ των τριών συνθηκών ΣΔ δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές στο μέγεθος της συχνότητας, ενώ ασθενείς επιδράσεις συχνότητας εντοπίστηκαν μόνο στα διαφανή ζεύγη. Παρόμοια, οι τρεις συνθήκες δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές ως προς το ΜΜΟικ, αν και τα αδιαφανή ζεύγη τείνουν να έχουν μικρότερο ΜΜΟικ ΚΛ, ενώ η θετική συσχέτιση ΣΔ και ΜΜΟικ αφορά περισσότερο τα ημιδιαφανή ζεύγη. Επομένως, σε μεταγλωσσικό επίπεδο, φαίνεται να προκρίνεται μια διχοτομική προσέγγιση της ΣΔ (Marslen-Wilson et al. 1994, Schreuder and Baayen 1995),

εφόσον αποκαλύπτονται αρκετά συστηματικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα ακραία (αδιαφανή, διαφανή) και στα ενδιάμεσα (ημιδιαφανή) ζεύγη.

Όσον αφορά τους συμμετέχοντες, οι στατιστικές αναλύσεις έδειξαν ότι το φύλο δεν επηρεάζει ούτε τη βαθμολόγηση της ΣΔ, ούτε την εξοικείωση. Αντίθετα, βρέθηκε σημαντική επίδραση του τύπου σχολής φοίτησης στη ΣΔ και την εξοικείωση, με τους συμμετέχοντες θεωρητικών σχολών να βαθμολογούν υψηλότερα τη ΣΔ και να είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με τα ζεύγη λέξεων, σε σχέση με τους συμμετέχοντες πρακτικών σχολών. Το εύρημα αυτό υποβάλλει το αίτημα για έλεγχο των κοινωνιογλωσσικών παραμέτρων στην ψυχολογολογική έρευνα, υπενθυμίζοντας την ανάγκη για διευρυμένα και πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα (Baayen 2014).

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1992. «Η νεοελληνική παραγωγή κατά το μοντέλο της D. Corbin». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 13:505-526.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. Υπό έκδοση. «Μορφολογική οικογένεια λεξικών μονάδων». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 40.
- Andrews, Sally, and Steson Lo. 2013. “Is Morphological Priming Stronger for Transparent than Opaque Words? It Depends on Individual Differences in Spelling and Vocabulary.” *Journal of Memory and Language* 68(3):279-296.
- Baayen, R. Harald. 2014. “Experimental and Psycholinguistic Approaches.” Στο Rochelle Lieber and Pavol Štekauer (επιμ.), *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*, 95-117. Oxford: Oxford University Press.
- Diependaele, Kevin, Jonathan Grainger, and Dominiek Sandra. 2012. “Derivational Morphology and Skilled Reading: An Empirical Overview.” Στο Michael J. Spivey, Ken McRae, and Marc F. Joanisse (επιμ.), *The Cambridge Handbook of Psycholinguistics*, 311-332. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΕΘΕΓ. 2019. *Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας*. Προσπελάστηκε 8 Δεκεμβρίου 2019. <http://hnc.ilsp.gr/>
- Feldman, Laurie Beth, and Matthew John Pastizzo. 2003. “Morphological Facilitation: The Role of Semantic Transparency and Family Size”. Στο R. Harald Baayen and Robert Schreuder (επιμ.), *Morphological Structure in Language Processing*, 233-258. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ford, Michael A., Matthew H. Davis, and William D. Marslen-Wilson. 2010. “Derivational Morphology and Base Morpheme Frequency.” *Journal of Memory and Language* 63:117-130.
- Gonnerman, Laura M., Mark S. Seidenberg, and Elaine S. Andersen. 2007. “Graded Semantic and Phonological Similarity Effects in Priming: Evidence for a Distributed Connectionist Approach to Morphology.” *Journal of Experimental Psychology: General* 136(2):323-345.
- Hay, Jennifer B., and R. Harald Baayen. 2005. “Shifting Paradigms: Gradient Structure in Morphology.” *Trends in Cognitive Sciences* 9(7):342-348.
- Jared, Debra, Olessia Jouravlev, and Marc F. Joanisse. 2017. “The Effect of Semantic Transparency on the Processing of Morphologically Derived Words: Evidence from Decision Latencies and Event-Related Potentials.” *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 43(3): 422-450.
- Kuperman, Victor, and Julie A. Van Dyke. 2011. “Individual Differences in Visual Comprehension of Morphological Complexity.” *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society* 33:1643-1648.

- Lieber, Rochelle. 2004. *Morphology and Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΛΚΝ. 1998. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Marslen-Wilson, William D., Lorraine Komisarjevsky Tyler, Rachelle Waksler, and Lianne Older. 1994. "Morphology and Meaning in the English Mental Lexicon." *Psychological Review* 101(1):3-33.
- Rastle, Kathleen, and Matthew H. Davis. 2008. "Morphological Decomposition Based on the Analysis of Orthography." *Language and Cognitive Processes* 23(7/8):942-971.
- Schreuder, Robert, and R. Harald Baayen. 1995. "Modeling Morphological Processing." Στο Laurie Beth Feldman (επιμ.), *Morphological Aspects of Language Processing*, 131-154. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Schreuder, Robert, and R. Harald Baayen. 1997. "How Complex Simplex Words Can Be." *Journal of Memory and Language* 37:118-139.
- Ullman, Michael T., Ivy V. Estabrooke, Karsten Steinhauer, Claudia Brovotto, Roumyana Pancheva, Kaori Ozawa, Kristen Mordecai, and Pauline Maki. 2002. "Sex Differences in the Neurocognition of Language." *Brain and Language* 83(1):141-143.
- Xu, Joe, and Marcus Taft. 2015. "The Effects of Semantic Transparency and Base Frequency on the Recognition of English Complex Words." *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 41(3):904-910.